

Rozpowszechnienie palenia papierosów wśród polskich księży pallotynów oraz seminarzystów Wyższego Seminarium Duchownego w Ołtarzewie

The prevalence of tobacco smoking among Polish Pallotins priests
and seminarians of Seminary in Ołtarzew

¹⁾Alicja Siemińska, ²⁾Piotr Krakowiak, ³⁾Romana Ucińska, ¹⁾Ewa Jassem,
³⁾J.Marek Słomiński

¹⁾ Z Kliniki Alergologii AM w Gdańsku, Kierownik: dr hab. med. E. Jassem prof. AMG

²⁾ Z Hospicjum Pallotinum Stowarzyszenia Apostolstwa Katolickiego (SAC) w Gdańsku,
Prowincjał Prowincji Zachodniej SAC: ks. dr T. Skibiński

³⁾ Z Kliniki Pneumonologii AM w Gdańsku, Kierownik: prof. dr hab. med. J.M. Słomiński

Summary: There is a lack of studies evaluating the prevalence of smoking habit among Polish priests. Due to difficulties in receiving permission from catholic authorities to perform questionnaire study we attempted to assess the prevalence of cigarette smoking among priests from one religious congregation. The aim of the study was also to analyze factors influencing smoking habits in this group. The anonymous questionnaire was sent to all Polish Pallotins and students of Pallotin Seminary in Ołtarzew. Only one fourth of them – 138 subjects in the age from 20 to 92 yrs (mean age 37,7 yrs) – answered the questionnaire. Among them were 72 priests aged 27-92 yrs. (mean age 50,7 yrs) and 66 students in the age 20-41 yrs (mean age 23,7 yrs.). The rate of current smokers among priests was 13,9%, including 11,1% of daily smokers and 2,8% occasional smokers. The rates of daily and occasional smokers among Seminary students were 4,5% and 6,1%, respectively. Cigarette smoking in the past was reported by 26,4% of priests – 8,3% of them had smoked daily, remaining subjects had smoked occasionally. Most of responders considered the fifth commandment of the Decalogue as sufficient reason for abstaining from cigarette smoking. The majority of current smokers attempted to stop smoking, mainly because of wholesome reasons. Near a half of smoking priests and over three fourth of smoking students felt embarrassed to smoke in company of laymen. Every tenth priest and every third student hide his smoking habit from other priests. The study showed low prevalence of cigarette smoking in priests, what resulted mainly from religious reasons.

Pneumonol. Alergol. Pol. 2004, 72, 405:408

Key words: cigarette smoking, smoking cessation, priests, seminarians

Wstęp

Palenie papierosów związane jest z wysokim ryzykiem psychicznego (behawioralnego) i fizycznego uzależnienia od nikotyny (4, 5, 13). Zależność psychiczna polega na używaniu nikotyny w celu poprawienia samopoczucia i osiągnięcia przyjemności. Powstanie tego typu uzależnienia zależy od wielu czynników osobniczych, środowiskowych i społecznych. Natomiast do fizycznej zależności od nikotyny dochodzi wówczas, gdy organizm palacza w zmieniony sposób reaguje na obecność nikotyny (tj. wytwarza zjawisko tolerancji), lub jej brak (zespół odstawienia). Na świecie przeprowadzono dziesiątki badań epidemiologicznych w celu ustalenia rozpowszechnienia palenia w różnych populacjach (2, 8-10, 14). Również w Polsce podobne badania pozwoliły poznać skalę występowania nałogu, m.in. wśród młodzieży szkolnej (17, 18, 21), studentów różnych uczelni, pracowników służby zdrowia (15, 19) lub przedstawicieli innych grup

zawodowych (20). Jedną z najmniej poznanych grup społecznych pod względem rozpowszechnienia nikotynizmu oraz czynników skłaniających do palenia papierosów jest środowisko osób duchownych. W naszym kraju nie przeprowadzono dotychczas żadnych badań ankietowych, które objęłyby całe polskie duchowieństwo. Trudność w przeprowadzeniu takich badań wynika między innymi z dużego rozproszenia tej grupy społecznej, tj. przynależności księży do poszczególnych stowarzyszeń lub zakonów oraz istnienia silnych hierarchicznych układów w ich obrębie. Wypełnienie ankiety, dotyczącej wielu osobistych kwestii związanych z nałogiem palenia papierosów, wiąże się z uzyskaniem zgody przełożonych, zarówno diecezjalnych jak i zakonnych. Z tego względu podjęliśmy próbę zbadania rozpowszechnienia palenia papierosów wśród księży jednego zakonu.

Celem pracy była ocena występowania palenia papierosów wśród księży pallotynów Stowarzyszenia Apostolstwa Katolickiego (SAC) oraz

seminarzystów Wyższego Seminarium Duchownego (WSD) SAC w Ołtarzewie, a także analiza czynników wpływających na nałóg palenia papierosów w tej grupie oraz kwestii moralno-etycznych związanych z nałogiem osoby duchownej.

Material i metody

Wiosną 2002 r., po uzyskaniu zgody Księży Prowincjałów obu polskich Prowincji Stowarzyszenia Apostolstwa Katolickiego SAC – Wschodniej i Zachodniej – do wszystkich domów pallotyńskich na terenie całego kraju wysłano ankiety zawierające pytania dotyczące nałogu palenia papierosów. Stowarzyszenie Apostolstwa Katolickiego SAC w czasie przeprowadzenia badań liczyło 492 osób i 98 seminarzystów WSD w Ołtarzewie. Ankiety były anonimowe.

Na ankietę odpowiedziało łącznie 138 osób (23,4%), w tym 72 księży po święceniach kapłańskich oraz 66 studentów seminarium duchownego. (Tab.I)

Za palaczy uznawano osoby, które paliły papierosy codziennie lub okazjonalnie.

Mianem codziennych palaczy papierosów, zgodnie z kryteriami WHO (6), określano osoby, które kiedykolwiek paliły co najmniej jednego papierosa przez okres co najmniej sześciu miesięcy. Za palaczy okazjonalnych uznawano osoby, które paliły papierosy z przerwami, niecodziennie lub sporadycznie.

Wyniki

Wśród 72 księży ośmiu przyznało w ankiecie, że codziennie pali papierosy (11,1%), dwóch księży natomiast (2,8%) paliło papierosy nie codziennie. Jako byłych palaczy określiło siebie 19 księży (26,4%) – sześciu z nich paliło w przeszłości codziennie (8,3%), pozostałych 18,1% księży było okazjonalnymi palaczami papierosów. (Tab. II)

Ponad połowa badanych księży (59,7%) nigdy nie paliła papierosów.

Wśród 66 studentów seminarium duchownego było trzech codziennych palaczy papierosów (4,5%) oraz czterech palaczy okazjonalnych (6,1%). Łącznie 10,6% seminarzystów paliło papierosy w okresie przeprowadzania badań. (Tab. III).

Tabela I. Charakterystyka respondentów
Table I. Characteristic of responders

Badane grupy/Examined groups	liczba/ number	wiek, zakres (x)/age, range (x)
Liczba badanych ogółem / total number of subjects	138	20-92 (37,7)
księży / priests	72	27-92 (50,7)
staż kapłański / period of the priesthood (lata)		1-68 (23)
studenci WSD / Seminary students:	66	
I roku / of I year	23	
II roku / of II year	8	
III roku / of III year	14	
IV roku / of IV year	11	
V roku / of V year	10	
wiek – zakres (średnia) / age – range (mean)		20-41 (23,7)

W grupie księży, 17 osób rozpoczęło palić papierosy przed wstąpieniem do stanu duchownego. Pięciu badanych podjęło nałóg w technikum lub liceum zawodowym, szkole podstawowej, w wojsku lub w pracy (odpowiednio po trzech badanych), jedna zaś osoba rozpoczęła palenie w liceum ogólnokształcącym. Dwóch było uczniami szkoły średniej o nieokreślonym dokładniej charakterze.

Tabela II. Charakterystyka nawyku palenia papierosów u księży (N = 72)
Table II. Characteristic of smoking habits in priests (N = 72)

Charakterystyka / Characteristic	Aktualni palacze Current smokers		Byli palacze Former smokers	
	Codzienni Daily	Okazjonalni Occasional	Codzienni Daily	Okazjonalni Occasional
N (%)	8 (11,1)	2 (2,8)	6 (8,3)	13 (18,1)
Wiek rozpoczęcia palenia (lata) / Age of smoking initiation (yrs.):				
<10	0	0	1	0
11-15	0	0	2	1
16-19	4	1	1	3
>20	4	1	2	7
brak danych/ missing data	0	0	0	2
Miejsce rozpoczęcia palenia / The place of smoking initiation:				
szkoła/ praca przed seminarium school/ work before Seminary	4	1	4	8
seminarium duchowne/ Seminary	1	1	0	0
praktyka kapłańska/ priesthood	3	0	2	5
Okres palenia papierosów (lata) period of cigarette smoking (yrs)	10-387	7	2-15	0,1-10
brak danych/ missing data	0	1	2	6
Liczba papierosów wypalanych dziennie /Number of daily smoked cigarettes:				
0-10	3	1	1	5
11-20	4	0	3	3
>20	1	0	2	0
brak danych/ missing data	0	1	0	5

Tabela III. Charakterystyka wykupienia papierosów u studentów WSD w Ołtarzewie (N = 66)

Table III. Characteristic of smoking habits among Ołtarzew Seminary students

Charakterystyka / Characteristic	Aktualni palacze Current smokers		Byli palacze Former smokers	
	Codzienni Daily	Okazjonalni Occasional	Codzienni Daily	Okazjonalni Occasional
N (%)	3 (4,5)	4 (6,1)	4 (6,1)	10 (15,2)
Wiek rozpoczęcia palenia (lata) / Age of smoking initiation (yrs.):				
<10	0	0	0	2
11-15	0	2	3	5
16-19	3	2	1	3
>20	0	0	0	0
Miejsce rozpoczęcia palenia / The place of smoking initiation:				
szkoła/ praca przed seminarium school/ work before Seminary	3	4	4	10
seminarium duchowne/ Seminary	0	0	0	0
Okres palenia papierosów (lata) period of cigarette smoking (yrs)	4, 5, 5 lat / years	2, 5, 7, 9 lat years	4, 5, 6, 8 lat years	kilka dni few days - 1 rok 1 year
brak danych/ missing data	0	0	0	3
Liczba papierosów wypalanych dziennie / Number of daily smoked cigarettes:				
0-10	2	2	2	3
11-20	1	0	1	0
>20	0	0	0	0
brak danych/ missing data	0	2	2	7

Dwóch księży zaczęło palić w trakcie nauki w seminarium duchownym: jeden w okresie przeprowadzenia badań był od 29 lat codziennym palaczem około 15 papierosów, drugi palił okazjonalnie od siedmiu lat. Wśród palących księży dziesięciu innych rozpoczęło palić po uzyskaniu święceń kapłańskich. Siedmiu z nich zaprzestało jednak palenia, w tym jedna osoba już po kilku pierwszych próbach palenia, następna po 6 miesiącach, dwóch księży rzuciło palenie po czterech, a jeden – po siedmiu latach. Dwóch pozostałych byłych palących księży nie podało długości okresu okazjonalnego lub regularnego palenia papierosów.

Łącznie dwunastu (41,4%) spośród 29 aktualnie lub w przeszłości palących księży rozpoczęło palenie w trakcie nauki w seminarium duchownym lub po uzyskaniu święceń kapłańskich.

Żaden ze studentów WSD w Ołtarzewie, byłych lub aktualnych palaczy papierosów, nie rozpoczął palenia w trakcie nauki w seminarium duchownym. Zazwyczaj miało to miejsce w trakcie nauki w technikum lub liceum zawodowym (3 codziennych palaczy, 1 palacz okazjonalny), w jednym przypadku w liceum ogólnokształcącym i w jednym przypadku w szkole średniej o nieokreślonym dokładniej charakterze; w jednym przypadku – brak danych.

Na pytanie dotyczące odniesienia nałogu palenia tytoniu do treści piątego przykazania Dekalogu – „nie zabijaj” – odpowiedziało 110 respondentów. Spośród nich 77 (70%) uważało, że nakaz zawarty w tym przykazaniu, dotyczący także powstrzymywania się od palenia papierosów, jako nałogu szkodliwego dla zdrowia i niebezpiecznego dla życia, powinien być wystarczającą motywacją do niepalenia, ale dziewięciu respondentów tłumaczyło palących w różny sposób, na przykład brakiem silnej woli, uzależnieniem od nikotyny, grzeszną naturą człowieka. Osiemnastu badanych (16,7%) uważało, że piąte przykazanie nie jest wystarczającą motywacją do powstrzymywania się od palenia, zaś 10 respondentów udzieliło niejasnej odpowiedzi, nie pozwalającej poznać ich opinii na ten temat. Pięciu nie miało zdecydowanego stanowiska w tej kwestii.

Respondenci zapytani, co ich zdaniem może mieć największy wpływ na skuteczne rzucenie palenia najczęściej wymieniali świadomość szkodliwości palenia, troskę o zdrowie lub skutki choroby wywołanej paleniem tytoniu (45,5% badanych), motywację religijną (28,6%), silną wolę i właściwości charakteru (22,3%) oraz wpływ otoczenia, np. rodziców, szkoły, mediów (13,4%).

Spośród 10 księży palących w chwili przeprowadzania badań, codziennie lub okazjonalnie, sześciu podejmowało próby zerwania z nałogiem, trzech takich prób nie podejmowało, w jednym przypadku nie otrzymano odpowiedzi. Próby zaprzestania palenia przez księży palących w przeszłości lub aktualnie, podejmowano najczęściej z powodu troski o własne zdrowie (70%) i/lub wiary (45%), motywów ekonomicznych (35%), ślubów ubóstwa (20%) oraz wstydu (10%). Spośród 19 byłych palaczy dwóch zaprzestało palić papierosy jeszcze przed rozpoczęciem nauki w seminarium duchownym, dwóch będąc studentami seminarium, czterech księży nie udzieliło odpowiedzi, pozostali natomiast (57,9%) zerwali z nałogiem w kapłaństwie.

Najczęściej, jako przyczynę nawrotów palenia papierosów po próbach jego zaprzestania, palący księży podawali zdenerwowanie (37,5%) i/lub chęć poprawienia nastroju (37,5%), rzadziej namowę innych lub palenie dla towarzystwa (25%).

Badani podawali, że palą zazwyczaj w domu, lub podczas prywatnych wyjazdów do przyjaciół lub rodziny, często w obecności innych księży lub w obecności dorosłych osób świeckich, prawie nigdy natomiast w obecności dzieci (poza dwoma badanymi).

Spośród księży kiedykolwiek palących papierosy 45% szczególnie lubi/lubiło palić po posiłkach lub wypiciu kawy, 40% uważa, że palenie papierosów pozwala się rozluźnić i rozładowuje stres, 38% palaczy pali/paliło dla samego rytuału palenia, 35% szczególnie lubi/lubiło palić w czasie odpoczynku, 30% zaś przy dużej liczbie zajęć, co piąty palacz uważa, że palenie pomaga w myśleniu i koncentracji oraz zmniejsza objawy zmęczenia. Prawie połowa palących księży (47,6%) krępowała się palić papierosy w obecności osób świeckich, a co dziesiąty ukrywał swój nałóg przed innymi duchownymi.

Spośród 7 seminarzystów palących w chwili przeprowadzania badań, pięciu podejmowało próby zerwania z nałogiem, dwóch natomiast nie udzieliło odpowiedzi na ten temat. Próby zaprzestania palenia przez księży palących w przeszłości lub aktualnie, podejmowano najczęściej z powodu troski o własne zdrowie i/lub wiary – taki motyw rzucania palenia zgłosiła połowa palących studentów.

Najczęściej, jako przyczynę nawrotów palenia papierosów po próbach jego zaprzestania, palący studenci podawali zdenerwowanie (83%).

Większość (88,9%) palących studentów seminarium duchownego pali/paliło dla rozładowania stresu i rozluźnienia się, 44,4% palaczy szczególnie lubi/lubiło palić po posiłkach czy wypiciu kawy, i tyle samo palących studentów w chwilach odpoczynku. Co trzeci palacz szczególnie lubi/lubił palić w okresach, gdy ma/miał dużo pracy. Palący studenci rzadziej palą/palili dla samego rytuału palenia lub poprawienia koncentracji i zmniejszenia objawów zmęczenia (22,2%). Natomiast większość studentów (77,8%) krępowała się palić papierosy w obecności osób świeckich, a co trzeci ukrywał swój nałóg przed innymi duchownymi.

Omówienie

Nałóg palenia tytoniu dotyka, choć w niejednakowym stopniu, wszystkie grupy społeczne, zależnie od szeregu czynników socjoekonomicznych i społecznych. W ostatnich dekadach mniejsze rozpowszechnienie tego nałogu stwierdza się w krajach wysoko uprzemysłowionych (7) i wśród osób z wyższym wykształceniem (11). Uzależnienie od nikotyny uwarunkowane jest ponadto różnymi czynnikami osobniczymi i psychologicznymi (4, 5,

13). Od kilkunastu lat w psychologicznych uwarunkowaniach uzależnień, w tym nikotynizmu, podkreślana jest rola zaburzeń samokontroli.

Od końca lat 80. ubiegłego wieku, w związku z nasileniem się problemów społecznych obejmujących m.in. zaburzenia odżywiania oraz narkomanię i inne uzależnienia, opublikowano dużą liczbę prac dotyczących kontroli nad sobą (1). Zaburzenia samokontroli stanowią obecnie najpoważniejszą patologię społeczną. Coraz więcej ludzi nie potrafi zapanować nad własnymi emocjami, agresją, picciem, nadmiernym przyjmowaniem substancji psychoaktywnych, zachowaniem wobec członków własnych rodzin, swoimi impulsami seksualnymi, masą ciała, patologicznym, kompulsywnym kupowaniem, uprawianiem hazardu, itp. Społeczeństwa wysoko uprzemysłowionych krajów stają się „uzależnione od uzależnień”. Warto podkreślić przy tym, że tradycyjne, chrześcijańskie koncepcje cnoty i występku od wieków odwołują się do wzorca samokontroli, pojęcia, którym nauka dopiero od niedawna zaczęła się interesować. Wiara chrześcijańska przestrzega przed „siedmioma grzechami głównymi”. Pięć z nich – chciwość (skąpstwo), żądza, obżarstwo, gnuśność (lenistwo) i złość – dotyczą załamania samokontroli. Natomiast cnoty, takie jak wierność, wstrzeźliwość, lojalność, czystość, skromność, odwaga, pokora i stałość cechują ludzi, którzy dostosowują swoje zachowania do wysokich standardów społecznych poprzez opieranie się pokusie i przewycięzanie impulsów. Wzór zachowań w tym aspekcie stanowią, bądź też starają się stanowić, osoby duchowne. Tym tłumaczyć można niewielkie rozpowszechnienie nałogu palenia tytoniu w badanej grupie księży pallotynów oraz studentów Wyższego Seminarium Duchownego, w porównaniu z częstością palenia tytoniu w ogólnej populacji naszego kraju (23, 24). Należy jednak zwrócić uwagę, że stwierdzony niski odsetek palaczy wśród respondentów może różnić się od rzeczywistej częstości palenia tytoniu wśród księży pallotynów. Z uwagi na małą zwracalność ankiet, pomimo zachęty ze strony władz tego zgromadzenia, badana grupa może nie być dostatecznie reprezentatywna, jeśli wśród osób, które nie odpowiedziały przeważali palacze. Z drugiej strony, tak niski wskaźnik zwrotności ankiety jest porównywalny do wartości wskaźników (około 30%), osiągniętych w innych polskich badaniach, dotyczących ogólnej populacji osób dorosłych, a przeprowadzanych przy użyciu tego samego rodzaju ankiety, tj. ankiety pocztowej, bez stosowania tzw. monitów, czyli kolejnych pisemnych próśb o wypełnienie i odesłanie kwestionariusza (22). Ze względu na

brak jakichkolwiek badań dotyczących problemu palenia tytoniu przez osoby duchowne, zebrany materiał wydaje się być wart niniejszego opracowania, między innymi z powodu analizowanych kwestii religijno-etycznych związanych z paleniem tytoniu przez duchowieństwo.

Zdecydowana większość respondentów za wystarczającą motywację do powstrzymywania się od palenia papierosów uważa treść piątego przykazania. Z perspektywy chrześcijańskiej samoregulacja jest zatem jednoznaczna z przestrzeganiem zasad Dekalogu. Istnieje jednak drugi, poza behawioralnym, istotny komponent nałogu palenia – fizyczne uzależnienie od nikotyny, tym silniejsze, im dłużej trwa nałóg, a liczba wypalanych dziennie papierosów jest większa (3). W przedstawionej grupie czas trwania nałogu u regularnych palaczy wynosił średnio 24 lata, a liczba wypalanych dziennie papierosów przekraczała u połowy z nich dziesięć sztuk. Zatem silne uzależnienie fizyczne stanowi istotny czynnik nałogu palenia papierosów, utrudniający palącym księżom, pomimo mocnej religijnej motywacji, zachowanie samokontroli. Pomimo tych trudności większość palących księży próbuje zerwać z nałogiem, chociaż wydaje się, że w tym przypadku kwestie wiary nie stanowią zasadniczej motywacji do podejmowania tych prób. Najczęściej bowiem, jako przyczynę rzucania papierosów, palący duchowni i seminarzyści wymieniali troskę o własne zdrowie. Wyniki badań wskazują ponadto, że palący odczuwają silny „nakaz dawania przykładu”. Prawie połowa księży i aż ponad trzy czwarte studentów krępuje się palić papierosy w obecności dorosłych osób świeckich, a niemal nigdy nie palą w obecności dzieci. Palacze w badanej grupie wstydzą się także swojego nałogu przed innymi duchownymi, chociaż w mniejszym stopniu niż przed osobami

świeckimi. Wśród palaczy tylko co dziesiąty ksiądz i co trzeci student seminarium duchownego ukrywa swój nałóg przed innymi duchownymi.

Sytuacje stresowe i stan wzmożonego napięcia nerwowego, są najczęstszym czynnikiem wyzwalającym chęć palenia papierosów w grupie palących studentów, drugim zaś, po picciu kawy czy zjedzeniu posiłku, w grupie palących księży. Zatem, czynniki prowokujące palenie są zasadniczo takie same jak w innych grupach społecznych (4). Na przykład w przypadku uczniów i studentów świeckich uczelni jest to zazwyczaj stres związany z nauką i egzaminami (12, 16).

Wyniki przedstawionych badań, pomimo że dotyczyły członków tylko jednego zgromadzenia zakonnego w Polsce, wskazują, że duchowni na tle innych grup społecznych wyróżniają się najniższym wskaźnikiem uzależnienia od nikotyny. Wynika to w znacznym stopniu z pobudek religijnych, które powstrzymują księży i przyszłych księży od rozpoczęcia i/lub kontynuowania palenia papierosów. Natomiast większość spośród tych, którzy uzależnili się od nikotyny, próbuje rzucić palenie, chociaż najczęściej jest to spowodowane troską o własne zdrowie. Ten powód jednak, jak również kwestie wiary, nie wystarczają do zwalczenia nałogu, co dowodzi złożonego charakteru uzależnienia od nikotyny.

Wnioski

1. Częstość palenia papierosów wśród osób duchownych jest najniższa spośród innych grup społecznych w Polsce. Przyczyny tego zjawiska należy upatrywać w pobudkach religijnych.

Piśmiennictwo:

1. Baumeister R.F., Haetherton T. F., Tice D.M.: Utrata kontroli. Jak i dlaczego tracimy zdolność samoregulacji. Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych. Warszawa 2000.
2. Bray R.M., Marsden M.E., Peterson M.R.: Standardized comparisons of the use of alcohol, drugs, and cigarettes among military personnel and civilians. *Am. J. Public Health*, 1991, 81, 865-9.
3. Fagerstrom K.O., Schneider N.G.: Measuring nicotine dependence: a review of the Fagerstrom Tolerance Questionnaire. *Behav. Med.*, 1989, 12, 159-182.
4. Fisher E.B., Lichtenstein E., Haire-Josnu D.: Multiple determinants of tobacco use and cessation. W: *Nicotine addiction: principles and management*. Oneans C.T., Slade J. (red.), New York Oxford University Press, 1993, 59-88.
5. Haire-Josnu D., Morgan G., Fisher E.B.: Determinants of cigarette smoking. *Clin. Chest Med.*, 1991, 12, 711-725.
6. Ledwith F. Guidelines for the conduct of tobacco smoking surveys of the general population. WHO/SMO/83.4. Geneva: WHO, 1983
7. Longstaff Mackay J.: The fight against tobacco in developing countries. *Tuberc. Lung Dis.*, 1994, 75, 8-24.
8. Marcus S.E., Pierce J.P., Giovino G.A.: Regional variation in cigarette smoking behavior. *Tobacco Control*, 1992, 1, 107-12.
9. Nelson D.E. i wsp.: Cigarette smoking prevalence by occupation in the United States: a comparison between 1978 to 1980 and to 1990. *J. Occup. Med.*, 1994, 36, 516-25.
10. Nelson D.E. i wsp.: Trends in cigarette smoking among US physicians and nurses. *JAMA*, 1994, 271, 1273-5.
11. Pierce J.P. i wsp.: Trends in cigarette smoking in the United States: educational differences are increasing. *JAMA*, 1989, 261, 56-60.

12. Płonka-Syroka B.: Palenie papierosów przez uczniów pierwszych klas wrocławskich liceów ogólnokształcących. *Zdrowie Publ.*, 1983, 94, 193-203.
13. Sachs D.L.P., Leishow S.J.: Pharmacologic approaches to smoking cessation. *Clin. Chest Med.*, 1991, 12, 759-79.
14. Schorling J.B. i wsp.: Tobacco, alcohol and other drug use among college students. *J. Subst. Abuse*, 1994, 6, 105-15.
15. Siemińska A., Dubaniewicz A.: Rozpowszechnienie nałogu palenia tytoniu wśród pracowników Akademii Medycznej i Państwowego Szpitala Klinicznego nr 1 w Gdańsku oraz grupy studentów V roku Wydziału Lekarskiego AMG. *Pneumonol. Alergol. Pol.*, 1992, 60, 46-50.
16. Siemińska A. i wsp.: Analiza motywacji palenia przez młodzież szkolną na podstawie ankiety przeprowadzonej wśród uczestników kolonii i obozów letnich. *Pneumonol. Alergol. Pol.*, 1999, 67, 11-12, 511-517.
17. Siemińska A. i wsp.: The prevalence of cigarette smoking among school pupils staying at summer camps. *Int. J. Tuberc. Lung Dis.*, 2000, 4, 1009-1015.
18. Stavrou S.: Nałóg palenia tytoniu wśród dzieci i młodzieży szkolnej. Trendy i porównania. *Przegląd Przeciwytytoniowy*, 1984, 1, 47-53.
19. Szewczyński J., Ostrowska A.: Rozpowszechnienie palenia tytoniu wśród uczniów i studentów szkół warszawskich. *Przegl. Przeciwytoniowy*, 1985, 4, 85-91.
20. Tomaszunas S.: Smoking habit in fishermen and seafarers. *Bull. Inst. Mar. Trop. Med. Gdynia*, 1989, 40, 13-20.
21. Woynarowska B., Pułtorak M., Wojciechowska A.: Zachowania zdrowotne młodzieży szkolnej w Polsce. *Zdrowie Publ.*, 1992, 103, 18-28.
22. Zakład Epidemiologii i Prewencji Nowotworów, Centrum Onkologii w Warszawie, informacja ustna.
23. Zatoński W., Przewoźniak K. (red.): *Zdrowotne następstwa palenia tytoniu w Polsce*. Ariel, Warszawa, 1992.
24. Zatoński W., Przewoźniak K.: *Palenie tytoniu a stan zdrowia ludności w Polsce*. *Problemy Higieny* 38, PZH, Warszawa, 1992, 53.

Wpłynęła: 11.02.2004 r.

Adres: Klinika Alergologii AM w Gdańsku, ul. Dębinki 7, 80-952 Gdańsk

Komunikat • Komunikat • Komunikat • Komunikat • Komunikat

XII Zjazd Polskiego Towarzystwa Immunologii Doświadczalnej i Klinicznej odbędzie się w Lublinie w dniach 19-22.05.2005

Zakład Immunologii Klinicznej
ul. Jaczewskiego 8, 20-950 Lublin
tel. (081) 742-50-26, fax: (081) 746-70-10
e-mail: ppozarowski@o2.pl
www.immuno.prot.pl

Informacji udziela sekretarz Zjazdu Piotr Pożarowski

Komunikat • Komunikat • Komunikat • Komunikat • Komunikat